

Faiq Ələkbərli

AMEA Fəlsəfə İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, dosent, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

əvvəli ötən sayımızda

M.Ə.Rəsulzadə bu üç prinsipə sadıq qalaraq, onları Azərbaycan-türk bayrağında ifadə etmiş və Parlamentin ilk iclasındaki çıxışında onun siyasi-ideoloji mənasını belə izah etmişdi: «Müstəqil Azərbaycanı təmsil edən üçboyalı bayraq Milli Şura qaldırılmış, türk hüriyyəti, islam mədəniyyəti və müasir Avropa iqtidarı-əhrarənəsini (özgürlüksevərliyini) təmsil edən bu üçboyalı bayaq daima başımızın üstündə əhtizaz (dalğalancaqdır) edəcəkdir. Bir dəfə qaldırılmış bayraq bir daha ənməyəcəkdir!». M.Ə.Rəsulzadə parlamentin növbəti iclasında isə milli bayrağın mənəvi-ideoloji mənasını bir qədər də açmışdı: «Bizim yaxın məqsədlərimizdən biri olan Azərbaycan muxtariyyətini tələb edərkən həm sağdan, həm də soldan hücumlara düçar olurduq. Sağdakılar bir nöqtədən Azərbaycan muxtariyyətini inkar edirdilər. Sağdan deyirdilər ki, Azərbaycan-Azərbaycan deyərək müsəlmanları parçalayır, türklük bayrağı qalxarkən - nəuzu billah (Allah ələməsin)- islama xətər vurursunuz. Soldan da iddia edirdilər ki, Azərbaycan davası bizi inqilabçı, hüriyyətpərvər Rusiya demokratiyasından ayırır, xan, bəy hökuməti düzəltməyə səbəb olurg Daima Azərbaycan məfkurəsinin müdafiəçisi olan firqəmiz üçün bu gün o böyük məqsəd hasil olmuşdur. Çünki artıq gərək sağlar, gərəkə sollar Azərbaycanı inkar deyil, var qənaətlərlə isbat edirlər. Çünki artıq Azərbaycan fikri üzərində müsəlman firqələri arasında ixtilaf-nəzər yoxdur. Çünki cəmiyyətimizin zehmində Azərbaycan istiqlal fikri yer tutmuş, yerləşmişdir. Çünki üçrəngli o məğrur bayraq artıq siyasətə hamımızı birləşdirmişdir».

M.Ə.Rəsulzadənin bu sözlərində inkar olunmaz elə bir həqiqət var idi ki, 70 illik SSRİ imperiyası belə milli bayraq fəlsəfəsini Azərbaycan-türk insanının şüurunda silə bilməmişdi. Əksinə, milli bayraqdakı üçboya və səkkizguşəli aypara onların ruhuna və mənəviyyətinin əbədi həkk olunmuşdu. Hətta bu boyalar insanlar üçün o qədər doğmalaşmışdı ki, bəzən onlardan birinin digərini ifadə etməsi halları belə olmuşdu. Məsələn, 1919-cu ilin 28 mayında «Bir yaş» məqaləsində tanınmış ziyalımız Üzeyir Hacıbəyli qeyd edirdi ki, bayrağımı-

zın mənəvi mənası olaraq al (qırmızı) boya türkçülüyə, yaşıl boya islamlığa, mavi boya isə mədəniyyətə işarədir. Deməli, Ü.Hacıbəyli qırmızı boyanı türkçülüyə aid edərək mavi rəngi mədəniyyət mənasında qəbul etmişdir. Biz burada Ü.Hacıbəylinin nədən bayrağımızın boyalarına fərqli şəkildə yozmasını geniş izah etmədən, burada mavi rəngin mədəniyyət kimi yozulmasına diqqətli cəlb etmək istərdik. Fikrimizcə, mədəniyyət və müasirlik anlayışları heç də bir-birinə tamamilə yaxın istilahlardır deyildir. Əgər «müasirlik» dar mənə daşıyıb

və islam» kəlməsi göstərir ki, «müasirlik» dedikdə, ilk növbədə milli və dini sahədə, yəni islamda və türklükdə yeniləşmə, milli və bəşəri mədəniyyətin bütövlüyü - dünyəvilik (layiqlik) nəzərdə tutulur. Bunu, M.Ə.Rəsulzadənin bayrağın mənası ilə bağlı, kitabda öz əksini tapmış xüsusi qeydi, açıqlaması da bir daha təsdiq edir. **O yazır: «Azərbaycan bayrağındakı mavi rəng - türklüyü, yaşıl rəng - müsəlmanlığı, al rəng də - təcəddüd (yeniləşmə - F.Ə.) və inqilab rəmzi olmaq hesabına əsriyi təmiz edər ki, möhtərəm Ziya Gökalp bəyin «türk millətində-**

na görə də, göy boya müqəddəs göyün olduğu kimi, həm də Tanrının simvolu idi. Bir sözlə, mavi rəng əski türk inancları ilə bağlı olaraq türklüyün rəmzi, simvolu kimi Azərbaycan bayrağına daxil edilmiş, XX əsrin əvvəllərində milli tərəqqi və milli istiqlalın siyasi doktrinası olan «türkləşmək, müasirləşmək, islamlaşmaq» ideoloji modelinin bir istiqamətini simvollaşdırmışdır. Bu baxımdan türklüyün simvolu olan göy boya, eyni zamanda tanrıçılığın rəmzidir. Göy boya türkçülüğü əks etdirdiyi qədər də, tanrıçılığı - təkallahlılığı da ifadə edir.

boyalı türk bayrağından, türklərin soykökündən, türk ellərinin birliyindən və s. bəhs edir:

«Gedərkən Turana çıxdın qarşıma,
Kölgən Dövlət quşu, qondu başıma!
İzn ver gözümde coşan yaşıma -
Dinlətsin dərdini aha, bayrağımı!

Qayı xan soyundan aldığı rəngi,
Qocalmış Ebxanla müsəlman bəgi.
Ebxanın övladı, dinin dirəgi,
Gətirdin könlümə səfa, bayrağımı!

Köksümdə tufanlar gəldim irəli,
Öpüm kölgən düşən mübarək yer!
Allahın yıldızı, o gözəl pəri,
Sığınmış qoynunda Aya, bayrağımı!».

Azərbaycan Türk bayrağının mənəvi-ideoloji mənası

özündə yalnız bu günün dəyərlərini və tələblərini əks etdirmə, «mədəniyyət» anlayış daha geniş mənə kəsb edərkən nəinki bu günün, həm də keçmişin və gələcəyin nişanəsidir. Eyni zamanda «mədəniyyət» anlayışında milli və dini dəyərlərlə yanaşı, Qərbi-Avropa mədəniyyətinin mütərəqqi cəhətlərinin də öz əksini tapması mümkündür: demokratiya və mədəniyyət.

Bizə elə gəlir ki, bu baxımdan milli bayraqdakı boyaların fəlsəfi-ideoloji mənasını M.Ə.Rəsulzadə daha aydın ifadə etmişdi. Onun fikrincə, milli bayrağın məzmun və mənası «müasir bir türk və islam siyasi mövcudluğu» ilə bağlıdır. Burada qeyd edilən «müasir bir türk

nəm, islam ümmətindənəm, qərb mədəniyyətindənəm» - düsturunu ifadə etmiş olur». Deməli, Rəsulzadə «qərb mədəniyyətindənəm» anlayışını yeniləşmə və inqilab kimi başa düşmüşdür. Bu baxımdan «yeniləşmə və inqilab» dünyəvilik (layiqlik) məfhumu ilə bağlıdır.

Bizə elə gəlir ki, Azərbaycan türk bayrağında öz əksini tapmış göy rəngin türklüyü ifadə etməsinin də böyük mənəvi-ideoloji anlamı var. Bu boya ilk növbədə, qədim türklərdə mövcud olmuş dini inanc - Tanrıçılıq dini ilə bağlıdır. Qədim türklər Tanrıya «Göy Tanrı» deyərək müraciət edirdilər. Türklərdə «göy» səmanın rəngini bildirdiyi üçün müqəddəs sayılırdı. Bu

Bu anlamda türklük tanrıçılıq, yəni tək olan Allaha inam deməkdir. Deməli, islamda yaşıl boya, tanrıçılıqda isə göy boya tək olan Allahı əks etdirir və hər ikisində dini-fəlsəfi mənə vardır. Bu baxımdan türklərin tanrıçılıqdan sonra islama tapınmalarını başa düşmək çətin deyildir.

Milli bayrağımızdakı boyaların mənəvi-ideoloji mənası ilə bağlı Əhməd Cavad, Cəfər Cabbarlı və b. şair-mütəfəkkirlərimiz də dəyərləli fikirlər irəli sürmüşdü. Bu baxımdan Əhməd Cavadın yazdığı «Azərbaycan bayrağına» şeiri dövrünün ən gözəl incilərindən biri hesab oluna bilər. O, bu şeirində Türküstandan, Turandan, üç

Başqa tanınmış Azərbaycan türk ziyalı Cəfər Cabbarlı 1919-cu ildə «Azərbaycan» qəzetində nəşr olunan «Azərbaycan bayrağına» şeirində isə üç boyalı-üç mənəli Azərbaycan türk bayrağının fəlsəfi-ideoloji izahını belə verir:

«Kölgəsində ay əyilib bir gözəli qucmada.

Qucaşaraq sevdiylə yüksəklərə uçmada,
Şu görünüş bir ananın şefqətinə oxşayor.

Düşündükcə zövqlərimi, vicdanımı oxşayor.

Bu ay, yıldız, boyaların qurultayı nə demək?

Bizcə böylə söyləmək!
Bu göy boya Göy Moğoldan qalmış bir türk nişanı,

Bir türk oğlu olmalı!
Yaşıl boya islamlığın sarı-sımsınan imanı,

Ürəklərə dolmalı!
Şu al boya azadlığın, təcəddüdün fərmanı,

Mədəniyyət bulmalı.
Səkkiz uclu şu yulduz da səkkiz hərli OD YURDU!

Əsarətin gecəsindən fürsət bulmuş quş kibi,
Səhərlərə uçmuşdur.

Şu hilal da türk bilgisi, düzgün sevgi nişanı,
Yurdumuzu qucmuşdur!

Allah, əməllərim edib şu bayrağı intiqal,

Birər-birər doğru olmuş, bir ad almış: İSTİQLAL!

Yüreyində bir dilək var, o da doğru kəsilsin,
O gün olsun bir göy bayraq Turan üstə açılınsın».

Bizə elə gəlir ki, Azərbaycan təhsilində və tərdrisində yuxarıda qeyd etdiyimiz bilgiler öz doğru əksini taparsa, Azərbaycan-türk insan milli bayraq məfkurəsinə daha yaxından mənimsəyər və ona mənən də sahib çıxar. Bunun üçün, bu gün yeni nəsle Hüseynzadələrin, Rəsulzadələrin, Cavadların, Cabbarlıların və başqalarının milli ruhlı ideyaları aşılmalı və onlarda milli bayraq sevgisi yaradılmalıdır.